

kvaliteter var positiva byggstenar i skapandet av bilden av Sverige som ett land av upplysning och framsteg. Under 1700-talet skedde en förändring i den kontinentala bilden av den skandinaviska halvön och Lappland. Från att ha varit föremål för halv-mytiska paradisföreställningar, blev det med tiden en plats för Europas mest avancerade vetenskap. Norr blev framstegets väderstreck (vid sidan om väster) för Europas lärda.

Päivi Pihlajas studie baserar sig på omfattande forskning i franska källor och en solid kännedom om aktuell forskning i ämnet. I studien kombineras en mera klassisk idé- och vetenskapshistorisk analys med nätverksforskning och *imagologi*, eller så kallad bildforskning. Det handlar inte enbart om vetenskapspraktik, utan också om hur bilden av Sverige, både den självproducerade och den utifrån uppfattade, förändrades som en följd av nya intressen och värderingar inom det internationella vetenskapsamfundet inför det nordliga. Nyttotänkandet etablerade de nordliga regionerna som en plats där människan genom vetenskapliga experiment kunde utveckla sin kunskap om naturen och på så sätt också sin civilisation. Studien är en omfattande undersökning i hur denna nya Nordenbild artikulerades och hur dessa idéer förmedlades. Förhoppningsvis kommer avhandlingen sinomtid i sin helhet eller i artiklar att bli tillgänglig också för en läsekrets som inte läser finska.

Peter Stadius

Anna-Maria Rimm, *Elsa Fougt, Kungl. boktryckare: aktör i det litterära systemet ca 1780–1810*, Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 59 (Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 2009). 59+28+18+47+95+34+16 s.

Elsa Fougt, Kungl. boktryckare är något så ovanligt inom humanistisk forskning som en sammanläggningsavhandling. De artiklar som publiceras häri har alltså redan tidigare varit i tryck. Till antalet är de fem stycken: "Den kungliga boktryckaren, del 1" publicerad i tidskriften *Biblis* 2005:30; "Den kungliga boktryckaren, del 2", *Biblis* 2005:31; "Elsa Fougt som Kungl. boktryckare", *Sammlaren* 2007; "Elsa Fougt som förläggare", *Litteratur och sambälle* 39:1 (2009); och "Elsa Fougt som internationell bokhandlare", *Biblis* 2009:47. Till dessa kommer ett inledande kapitel, som är det verkligen värdefulla om man redan har hunnit bekanta sig med de övriga texterna.

Förutom metod- och teoridiskussion, forskningsöversikt etc. sammanfattar inledningskapitlet de fem artiklarna och för med dessa som grund en mer övergripande diskussion av Elsa Fougt och hennes plats i det slutande 1700-talets litterära system, dels som maka till Kungl. boktryckare Henrik Fougt, dels som dennes änka och efterträdare till titeln. Vilka förutsättningar hade Elsa Fougt som boktryckare, förläggare och bokhandlare och vilka strategier och metoder tillämpade hon för att så framgångsrikt som möjligt försöka driva sitt företag? Vad var hennes drivkrafter och påverkade hennes kön i någon mån yrkesrollen?

Anna-Maria Rimm kan presentera en rad intressanta resultat utifrån sina studier. Bland annat finner hon att privilegiet på det offentliga trycket, som tillkom den Kungl. boktryckaren, inte alls var så okomplicerat som tidigare hävdats, utan i allra högsta grad var ett privilegium med modifikationer. Hela det artonde seklet präglades av osäkerheter och förändringar i synen på vad som ingick i det offentliga trycket och det förekom också att andra boktryckare nappade åt sig privilegier på sådant tryck som normalt skulle ha tillhört den kungliga. Vidare visar Rimm att Elsa Fougt med all sannolikhet var yrkesverksam redan innan hon gick in i änkeståndet. För det

första ger Fougt själv uttryck för detta, och för det andra, menar Rimm med stöd i bland annat ekonomisk-historisk forskning, bör en inrättning som det Kungl. boktryckeriet inte ses som ett individuellt prerogativ utan som knutet till hushållet i stort. Elsa Fougt var till yttermera visso ägare till hälften av företaget, lagstadgat i giftermålsbalken, ett faktum som undgått tidigare forskning. Makarna Fougt torde därför *båda* ha spelat en aktiv och viktig roll i företagets framgångsrika drift.

Ingen förfördelning tycks heller ha drabbat Elsa Fougt som änka, åtminstone inte på grund av att hon var kvinna. Elsa Fougt tog självklart plats som en jämbördig i Boktryckerisocieteten, den tidens arbetsgivarorgan inom yrket, och satte inte sitt ljus under skäppan vare sig som boktryckare, förläggare, stilgjuteriägarinna eller bokhandlare. Hennes ställning gentemot myndigheter och andra tycks ha varit starkare och hennes förhandlingsutrymme i vissa avseenden vidare än hennes manliga föregångares. När hon ingick kompanjonskap med bokhandlaren Carl Gottlieb Ulff för att bedriva köpenskap med utländska böcker var det hon som agerade i de viktigaste positionerna. Han var mer av ett biträde än en partner på lika villkor, framhåller Rimm. Fler intressanta rön skulle kunna framhållas, Fougt förhållandevis moderna organisation av förlagsverksamheten till exempel, men de får för tillfället lämnas till den hugade läsaren att själv göra sig viss om.

Man kan ha vissa invändningar mot sammanläggningsavhandlingen som form. Den tenderar till exempel ofta att inte bli ett lika gjutet helt som monografen. Hos Rimm märks detta bland annat i att den traditionella synen på Elsa Fougt, som egentligen inte involverad i tryckeriverksamheten medan hennes make var i livet, präglar de två första artiklarna – något som Rimm själv tar upp – medan bilden av

Fougt som högst aktiv maka först i den tredje etableras. Med den mer hushållsbaserade än individuella uppfattningen av Kungl. boktryckerämbetet hade dessa första två artiklar förmodligen sett något annorlunda ut, något som dock inte står att ändra i en avhandling av denna typ, mer än genom en anmärkning i inledningen. Sammanläggningsavhandlingar vidhäftas vidare av en viss redundans som naturligtvis är nödvändig och ofrånkomlig när artiklarna trycks fristående på olika håll, men som för den som läser igenom alla i ett sträck kan tyckas onödigt.

Ett annat problem som uppstått i föreliggande fall är att reproduktionen av artiklarna till avhandlingssupplagan i flera fall inte blivit särskilt lyckad. Det gäller särskilt artiklarna publicerade i *Biblis*, där stilgraden blivit oangenämt liten och tröttande för ögat. I de två första artiklarna har satsytan dessutom hamnat oproportionerligt långt ner på sidan och illustrationen av Peter Momma, Elsas far, ("Den kungliga boktryckaren, del I", s. 10) har fått allt för stor kontrast för att den skall vara uttydbar. Det är synd i en avhandling vars ämne är en person känd för sitt goda tryck. *Biblis*-artiklarna rekommenderas därför att om möjligt läsas i sin första publicerade form.

Innehållsmässigt finns dock inte mycket att anmärka på Anna-Maria Rimms utmärkta avhandling, som plöjer en hittills obrukad teg: den svenska kvinnan i bokhistorien, en teg som man hoppas att fler forskare skall sätta spaden i. För här finns betydligt mer intressant att hämta. Det visar Rimm tydligt och det hör kanske till avhandlingens främsta företrädan, att den tydligt öppnar upp nya perspektiv i svensk bokhistorisk forskning och banar väg för vidare studier.

Rikard Wingård